

СИСТЕМ НАЗИВА ЗА БОЈЕ У ДЈЕЛИМА ДОСИТЕЈА ОБРАДОВИЋА

Биљана Бабић*

Стручни рад doi: 10.7251/NSK1701099B UDK 821.163.41.09ObradovićD. COBISS.RS-ID 6465560

Резиме

Боје представљају изазов за истраживање у различитим научним дисциплинама па тако и у лингвистици. Интересовање за боје сеже у далеку прошлост што доказују теоријски записи о бојама који потичу из античког периода. Међутим, тек у другој половини XIX вијека настају озбиљнији радови с подручја назива за боје. Антологијски рад Брента Берлина и Пола Кеја „Basic Color Terms” (1969) дао је нови замах истраживању на овом пољу, а код нас је лингвистичко интересовање за боје нарочито било наглашено у посљедњој деценији прошлог вијека, но актуелно је и данас.

Заступљени су радови који се односе на стандардни језик, на дијалекатске варијанте као и радови дијахронијског карактера, прије свега на корпусу народне лирике и епике али и у Вуковом рјечнику. У овом раду реконструисали смо систем назива за боје у књижевним дјелима Доситеја Обрадовића као прилог реконструкцији система назива за боје у предвуковској епохи. Дакле, освијетљене су врсте ријечи за означавање боја на корпусу најзначајнијих књижевних дјела Доситеја Обрадовића (Живот и прикљученија, Писмо Харалампљу, Савјети здравога разума, Басне, Мезимац).

Кључне ријечи: боје, систем, лексика, придјев, Доситеј.

* Биљана Бабић је ванредни професор на Филолошком факултету Универзитета у Бањој Луци: E-mail: biljana.babic@unibl.rs.

О досадашњим истраживањима назива за боје

Познато је да хроматска лексика (то јест ријечи које означавају боје – именице, придјиви, глаголи и прилози) представља један од начина исказивања човјекове перцепције свијета, стога је веома захвално подручје за истраживање у различитим научним дисциплинама. Почети занимања за боје сежу у прошлост до записа о бојама античке Грчке, настављају се кроз средњи вијек, те ренесансне експерименте, све до Њутновог открића боја спектра (Лазаревић, 2013, стр. 8). Међутим, потпунија научна истраживања боја настају у другој половини XIX вијека, а готово сва савремена лингвистичка истраживања почивају на раду Берлина и Кеја, који су поставили теорију о 11 основних боја (*Basic Color Terms*, 1969) према којој „независно од тога који им је први језик, људи разликују 11 основних боја, а то су: црвена, наранџаста, жута, зелена, плава, љубичаста, ружичаста, смеђа, сива, црна и бела” (Лазаревић, 2013, стр. 13). Притом, сматрају они, називи за боје представљају језичке универзалије, који првобитно почивају на односу свијетло – тамно, на основу чега се издвајају појединачни називи за боје и то постепено.

Код нас је лингвистичко интересовање за боје нарочито било наглашено почетком 90-их година прошлог вије-

ка, међутим, актуелно је још увијек. До данас су настали радови, који се баве анализом ове терминологије како у српском језику тако и у различитим језичким системима, дакле, контрастивно (види: Литература). Крај двадесетог вијека, поред осталих, обиљежила су истраживања М. Ивић, Љ. Поповић и Б. Хлебеца. Наиме, М. Ивић „разматра проблеме колористичког одређења људи по боји, поријекло лексикализованих конструкција зелени коњ и зелена сабља, генезу плаве боје у српском језику и проблем глаголских изведеница од придева који означавају боју” (Станић, 2015, стр. 17). Истраживања Љ. Поповић су „углавном компаративна и односе се на проблематику боја у руском, украјинском и српском фолклору” (Станић, 2015, стр. 17). Напокон, Б. Хлебец „има творбено-морфолошки приступ изведеницама које означавају боју, а посебно је значајан и његов рад који се тиче Вукове дефиницијске прецизности при објашњењу колористичке терминологије у сва три издања Српског рјечника” (Станић, 2015, стр. 17). Поред споменутог Б. Хлебеца, називима за боје и њиховим дериватима код Вука бавила се Љ. Прћић поредећи их са савременим српским језиком, то јест са називима за боје у пјесмама Д. Максимовић.

Ријечи које означавају боје у већини језика чине семантичко поље које се лако идентификује и издваја од остале лексике. Одредница *боја* у српски језик је ушла као оријента-

лизам и потиснула стару словенску ријеч за боју *маст* (облик *колор* је из латинског, а *фарба* из њемачког језика). У истраживаном корпусу за наш рад који су чинила најпознатија Доситејева дјела: *Писмо Хараламппију, Живот и прикљученија, Савјети здравога разума, Басне и Мезимац*, Доситеј Обрадовић употребљава термин *боја*, на примјер у *Баснама* (175, 200). Узимајући у обзир истраживачки корпус, треба имати у виду да је *Писмо Хараламппију* штампано 1783. те да је *Мезимац* завршен 1806. године, али је штампан посмртно 1818. што значи да је грађом обухваћен временски оквир шири од двије деценије на прелазу из осамнаестог у деветнаести вијек.

Намјера овог истраживања је да се реконструише систем назива за боје у дјелима Доситеја Обрадовића обрађујући их према врстама ријечи, а полазећи притом од придјева као најбројнијих. Донекле смо се дотакли и семантичке анализе хроматске лексике без претензија за детаљнијим разматрањем забиљежених значења. Као полазиште за поријекло назива за боје послужио нам је рјечник П. Скока.

Колорит Доситејевих дјела

Морфолошки приказ назива за боје у дјелима Доситеја Обрадовића на првом мјесту обухвата придјеве, као основну морфолошку категорију у хроматској терминологији, „будући да, осим што носе њено главно значење,

имају и улогу мотивних ријечи за извођење осталих елемената хроматског вокабулара, то јест именица, глагола и прилога са значењем боје” (Лазаревић, 2013, стр. 49). Према томе, у морфолошком приказу назива за боје у овом раду, у свим случајевима када су они потврђени, у дјелима Доситеја Обрадовића наводили смо их управо у том поретку: придјеви, именице, глаголи и прилози. Придјев који значи боју издвојили смо и истакли косим словима (на примјер, *Плава боја*). Након придјева наводили смо именице које у основи имају придјев што означавају боју (на примјер, *руменило*) и глаголе, изведене од придјева са значењем боје (на примјер, *жути се*). Примјере из наведених дјела доносимо у савременом облику и то подвучено, а само по изузетку онако како их је Доситеј писао, посматрајући их унутар контекста. На крају издвојеног контекста у којем се јавља хроматска лексика наведена је скраћеница и број странице Доситејевог дјела из којег је примјер преузет¹.

Б(и)јела боја

Придјев *бео* (*бијел*) води поријекло од словенског придјева *běľъ*, који је настао од индоевропског коријена *bhē-* (за словенске језике) у значењу ‘свијетлити се’ (Скок, 1971, стр. 152). У нашем истраживачком корпусу про-

¹ Скраћенице: СЗР – Савети здравог разума, ЖП – Живот и прикљученија, Б – Басне, ПХ – Писмо Хараламппију и М – Мезимац.

нађен је већи број примјера са овим придјевом и једна примјер именице у форми *белило*.

а) Придјеви

– Брада му пократка, округла, и власи на глави *беле* како снег, а образ чист и млад, пун млека и ружице ЖП36,

– У тај ма[x] уљеде у авлију и приступи к мени с дугачком, *белом* као снег, брадом свештеник ЖП65,

– ревност к вери *белога* мајмуна М72,

– Ретка је птица налик *белом* гаврану СЗР23,

– Међу *белим* гускама нађе се једна *најбеља* од свију и најлепша Б211,

– може ли он само мајсторски докати да смо ми и од лабуда *бељи* Б46,

– *белим* и црним луком разагнати СЗР18,

– А кад се пробудимо по десетом часу, видимо прекрасни дан и угледамо *бело* море од смешенија с Водом дунавском, у који после подне и уљеземо ЖП99,

– Ја само чујем имена науке и филозофије, нити знам црне ли су или *беле* ЖП45,

– сви што нас је год на *белом* свету, кад се родимо ништа не знамо Б142,

– Јесмо ли ми црни, а ради би бити *бели* Б46,

– чрез Полонију у *Белу* Русију ЖП115, Кажу ми да се до *Беле* Русије хоће најмање 40 дуката ЖП115,

– Родом је био из Србије, из *белиградскога* предела ЖП46,

– Један шаљив игуман мољаше Викентија Јоановича, *белиградскога* митрополита, да га учини владиком, ако ће барем за неколико дана Б163.

б) Именице

Све жене на свету ... премного се старају за своју телесну вњешњу лепоту; отуда су произишли толики различни начини шарених и свакојаких боја и цветова хаљина, *белила*, румевила и многообразне моде кићења и облачења Б175.

Дакле, бијела боја се издваја по фреквентности и разноврсности употребе. Она се јавља у скоро у свим Доситејевим дјелима, која смо испитивали. Најчешће је употријебљена као придјев у обиљежавању животињског свијета, а ту је и придјевска изведеница (*белиградски*). Затим, један примјер именице у форми *белило*, што смо већ споменули. У категорији компарације примијећени су компаратив и суперлатив *бељи*, *најбеља*.

Црна боја

Овај придјев поријекло води од прасловенског придјева за боју **čьrnъ* (Скок, 1971, стр. 277–278). Поред савременог облика са основом *црн-* налазимо га и у старијој форми *ч(е)рн-*, што је у складу са језичким приликама Доситејевог времена. Од осталих

назива за црну боју јављају се још домаће *вран* и *страно кара*.

а) Придјиви

Прегледности ради, одвојено смо наводили примјере од домаће основе *црн-* и од основе словенске провенијенције *ч(е)рн-*.

Основа црн-

– Калуђер, дакле, који само камилавку носи и црне хаљине ЖП26,

– Кажи, брате, по души и по совести твојеј, [х]оће ли што најмање вреда благочестију и православију бити ако калуђера нестане, који нису ничим разве црним [х]аљинама, неженидбом и именом калуђери? ЖП49,

– Ја сам остарио већ са многих народа и језика калуђери (и сам, да која сам гуја него калуђер, кад овако сам живим, разве што у црним хаљинам обучен не ходим) Б209,

– Сад, ако ко жив може, нек' употреби сву силу ума свога за познати какова пакосна упорност и какова црна неблагодарност рађала се у мени из источника мнине светиње ЖП13,

– Не рађају се деца каоношто ти мислиш, ниједна веро црна! ЖП39,

– Ја само чујем имена науке и философије, нити знам црне ли су или беле ЖП45,

– Све жене на свету, како Европејке и Азијаткиње, тако и црне Арапкиње, премного се старају за своју телесну вњешњу лепоту Б175,

– страшне црне велике очи СЗР16,

– може ли бити дуга да није шарена? Или си ти зар ће видио и црну? СЗР16,

– У црну би се змију претворио, да је могуће СЗР29,

– тегоба црној земљи СЗР30; Носе грудве црне земље, издајући и заклињући се да су помешане с крвљу тога и онога мученика ЖП52,

– на ови начин против намеренија мојега мораћу слагати, не смејући упуштати се у дуг, на којег мрзим како на црну смрт ЖП118,

– Кад ми коминција чисти комин ујутру и у њему пева, радо га слушам и видим онако црна и чађава, и драговољно дам му на напитака, размишљавајући да је он весма потребан у општеству Б68,

– Ајме црн вам образ (подвикне) СЗР16,

– Њему је црн образ пред људма и пред богом, и он је нитко и ништо, и поганин Б182,

– Верхови превисоких гора остављају далеко под собом црне облачине Б233,

– ако ли је пак (то што је најгоре) високоуман, а он неће нипошто себе да понизи да од другог што прими, а јоште, што је црње и опачније, хоће силом и на љуту срамоту и друге да научи, пак говори пуст што му год на памет дође Б15,

– шта би сви ови свети људи рекли и помислили о мени и о мојим кадунама, кад би тебе осуђенога, осрамоћенога, и оно, што је још најцрње и горе,

обнажена и осиромашена у мојем друштву нашли? М58,

– Ово весма огорчи малу девојчицу, која плачући оде к оцу, и начне се тужити на брата свога, колик’ да је учинио најцрње и горе дело на свету, што се он огледа на огледало које није начињено за људе него за жене Б175,

– Случи ми се у Црној Гори читати у некој књиги да од свију знања најбоље је човеку знати да ће поћи с овога света с добром совјестију, кад је у општеству у кому је живио своју дужност совршено испољњавао. Б135-6; од Црне Горе до Смедерева и до Баната. ПХ5; Двдесетипетгодишње моје пребивање и путовање у Далмацији и Црној Гори ... ЖП8; у твом отечеству не примају те за попа, јербо си се у Црној Гори запопио ЖП47,

– ту узмем барку да ме одвезе у који му драго корабаљ за Црно Море ЖП97,

– вели Црногорац Б225.

Основа ч(е)рн-

– Ко не зна да житељи црногорски, далматски, херцеговски, босански, сервијски, хрватски (кромје мужа), славонијски, сремски, бачки и банатски осим Вла(х)а, једним истим језиком говоре? ПХ7,

– Епископи црногорски, стари Сава и Василије, ЖП62; барем да знаш да си у Црној Гори био ЖП63,

– Далматинци и Црногорци, који ме одведу протопопи града, покажу

му и истолкују моје свидетелствено писмо и испросе да могу у цркви Свете Јекатерине славенски који пут служити ЖП67; У то исто време чује се по свој Албанији да је Стефан Мали с Црногорци Турке, који су на њих пошли били, разбио ЖП76; Запросе ме да им у недељу проповед речем и кад учиним, смиле се то неким официрем Црногорцем и Сарајлијам трговцем ЖП82.

б) Именице

– ја бих веома радо у Паштровићима у Црници, или у Кучима моје оставше дне провести пристао СЗР12,

– Откад је бог људе на земљи створио, и откад су међу њима цареви, ниједан цар није веће благодјетаније роду човеческому показао и учинио од онога кому је бог у срце вдохнуо да се чрнци и чрнице, калуђери и калуђе-рице, од ропства у свободним земљама и од вечних без сваке кривице тамница избаве и ослободе Б208,

– Боље је шест вранаца у каруца ЖП45, Вранци вранца вуку ЖП45,

– толико хиљада карагроша Б242, чуо од Кара Мустаф-аге Б135.

в) Глаголи

– Брже-боље пошљу јој сина, којега, кад упаци у мирски[х] хаљина и види да се није био јошт поцрнио, утоли се ЖП40,

– Петнаести дан дођемо дома и нађем мојега друга весела, здрава и

румена. Но он се мени почне ругати да сам од сунца поцрнио ЖП76,

– они су се злим својим и неправедним делима поцрнили СЗР24,

– дуга ми од тешке срамоте поцрни пред очима СЗР16,

– Сваку врлину и праву заслугу и достојанство ако није кадар јавно и сасвим оцрнити и обешчастити, а он ће наћи какав год начин, за поругати јој се и посмијати СЗР27,

– Ако ли шта више слаба и немоћна тиштиш, име и поштење ближњега твога с клеветним језиком оцрњујеш СЗР5.

Као што можемо примијетити, црна боја се одликује подједнаком фреквенцијом употребе као и бијела, премда је премашује квантитетом примјера. Разлог њене чешће употребе је сасвим сигурно у директној вези са тематиком о којој Доситеј пише. Тако, на примјер, пишући о калуђерима неизоставно спомиње њихове хаљине које су црне или када говори о својим путовањима по Црној/Црној Гори. Наиме, половина од укупног броја примјера у којима се спомиње црна боја тематиком се односи на калуђере или на путовања у вези са Црном Гором.

У категорији компарације пронашли смо компаратив и суперлатив *црњи*, *најцрњи*, *најцрње*. За разлику од свих осталих боја, црна има највећи број глаголских изведеница са разноврсним семантичким варијацијама (*поцрнити* у дословном значењу по-

стати црн, *поцрнити* у значењу закалуђерити се, то јест обући се у црно, *поцрнити* се у значењу осрамотити се).

Уз домаће називе паралелно се употребљавају називи страног поријекла (турско *кара* и словенско *черн-*) чиме се ова боја појављује као боја са највећим бројем номинација у свим Доситејевим дјелима која смо обухватили истраживањем.

Зелена боја

Зелен је прасловенски придјев изведен од прасловенског коријена *zel- и суфикса -en (Скок, 1973, стр. 649). Присутни су примјери у три морфолошке категорије у испитиваним дјелима, и то: придјев, именица и глагол, што зелену боју по разноврсности категорија у којима се јавља сврстава равноправно уз бијелу и црну боју.

а) Придјев

– Лисица ... пак каже какве су туда планинске жабе и зелене жабице што се и на дрвеса пењу, и каквога су које укуса Б218,

– Јелен, бежећи од ловаца, сакрије се у зелен виноград Б73,

– Мени ће преко мере плаћено бити кад когод од мога рода рекне, кад нада мнош зелена трава нарасти: „Овде лежу његове српске кости. Он је љубио свој род. Вечна му памет” ПХ7,

– На они лимона и поморанца дресу чез су годину види се цвеће с[а] зеленим и са зрелим плодом ЖП95,

– ја ту познат био, пак ти све измеђ’ Фрушке Горе и Дунава пут Зеленграда ЖП57.

а) Именице

– трговаше с[а] свакојаким воћем и зеленима и ту ожењен добро стајаше ЖП66,

– Магарац служаше у једног башчована ... Ови га прода једном циглару, гди непрестано носећи земљу и цигле, и не имајући такове зелени као при дашчовану, јошт више о промени почне молити Б60,

– Фторо лето, будући кужни помор у Смирни, провели смо у школски прекрасни домови пољски, окружени с предивним башчама, преисполњеним сваким родом воћних дресу, лоза и зелени које благополучна Азија рађа ЖП72.

б) Глагол

– На неколико дана потом никне конопље и позелене од њега све њиве Б261.

Као што можемо примијетити, зелена боја је послје бијеле и црне потврђена са највише примјера, а најчешће се јавља као боја вегетације. Није занемарљива ни њена употреба у виду поимениченог придјева зелен, а само једним примјером се илуструје категорија глагола (позелене).

Плава боја

Код Доситеја се појављују три назива за плаву боју: *плаветан*, *сињ* и *модар* док лексему *плав* нисмо пронашли у истраживаном корпусу. Придјев *плаветан* врло рано је забиљежен у нашим писаним споменицима као и у народном говору. Тако га налазимо у *Рјечнику из књижевних старина српских* Ђ. Даничића (308), али и у Вуковом *Српском рјечнику* (504).

У многим језицима не постоји посебан назив за плаву боју „него истом речју именују ‘плаво’ и ‘жуто’ или ‘плаво’ и ‘зелено’, понекад чак и све три боје заједно” (Филиповић Ковачевић, 2015, стр. 159). Српски назив *плав* потиче од „прасл. **polvъ*, које је означавало сасвим бледе, неизразите хроматске датости у распону од беличасте до плавичастобеличaste, односно беличaste сивкасте нијансе” (Ивић, 1995, стр. 71) односно „означавало је светлу боју вегетације, сламе (нпр. плаве њиве), а што се људи тиче, нездраво бледило коже” (Ивић, 1995, стр. 72–73). Затим, на јужнословенском подручју означавало је ‘светлу косу жућкасте нијансе’ (Ивић, 1995, стр. 73–74). Такође, придјев *плав* од давнина значи ‘који је боје ведрога неба или мора’². Називи *сињ* и *модар* (< псл. **sinъ* и **modъ*) изражавају тамнију нијансу плаве боје: *модар* – ‘који је тамноплаве, затвореноплаве

² Уп. Речник српскохрватског књижевног језика, Матица српска, Нови Сад 1967-1976, s.v.

боје (обично с примесом љубичастог); уопште плав’, сињ – ‘а. који је боје пепела, сив; б. боје мора, између плаве и љубичасте; модар’³.

Према М. Ивић (1995, стр. 71) првобитно је ријеч *модар* била основни назив за ‘плав’, али се затим „у знатнијем делу народних говора, почела специјализовати за исказивање боје убоја, промрзлина, болесничког и мртвачког сиво-плавичастог бледила, што је утицало на драстично сужавање њене употребе”.

а) Придјиви

Плаветан

– купи ми доламу плаветну и чакшире и црвене [х]ајдучке опанке ЖП157,

– од Велике Јекатарине многоцени на плаветној пантљики крест и господску пензију за живота получио ЖП193,

Сињ

– Сиње море ваља препливљати и високе прелазити планине Б159,

– ко њејзин глас не чује, глувљи је од сиња камена ЖП35.

Модар

– модар излазаше пламен М97.

б) Именица

– да пођем у Модру к његовим двома синовцем ЖП87, Притом добро за ме што сам, како у Модри тако и у Пожуну, гдиког ученика имао ЖП92.

Од три назива за плаву боју која Доситеј Обрадовић употребљава (*плаветан*, *сињ* и *модар*) облици *плаветан* и *сињ* јављају се само као придјиви, а облик *модар* као придјев и као именица у форми топонима *Модра*, тако да у оквиру истраживачког корпуса не можемо са сигурношћу говорити о доминанцији једног од ових облика.

Црвена боја

Придјев *црвен* потиче од прасловенског придјева **сѣгѣмъ* „црвен” (Скок, 1971, стр. 275–276). Пронашли смо га у само једном испитиваном дјелу, то јест у дјелу *Живот и прикљученија* у двије категорије. Иначе, Љ. Поповић (1991, стр. 150) сматра да „лексичко-семантичка група придева са значењем црвене боје ... према разноврсности своје номенклатуре заузима водеће место у микросистему назива за боје” у српском, руском и украјинском фолклору. Она потом наводи придјеве који значе боју за сва три споменута језика, а ми смо на основу њеног рада издвојили оне карактеристичне за српски језик: *црвен*, *румен*, *рујан* и *ал*, с тим што овај посљедњи код Доситеја није пронађен.

³ Уп. Речник српскохрватског књижевног и народног језика, САНУ, Београд 1959-1989. s.v.

а) Придјеви

– купи ми доламу плаветну и чакшире и црвене [х]ајдучке опанке ЖП57,

– јесам ли ја онај исти који пре неколико дана с мојим комшијом Ником Путиним, из Баната, све покрај Бегеја у Срем, а одавде у црвени [х]ајдучки опанци с Атанасијем покрај Дунава у Хорватску у великој итошти иђах? ЖП105.

б) Именица

– Све жене на свету ... премного се старају за своју телесну вњешњу лепоту; отуда су произишли толики различни начини шарених и свакојаких боја и цветова хаљина, белила, руменила и многообразне моде кићења и облачења Б175.

в) Глагол

– Поцрвени сав као скуват рак ЖП66.

Донекле је необично што се ова боја у Доситејевим дјелима може илустровати малим бројем примјера у чак три морфолошке категорије. Дакле, у истраживаном корпусу присутан је придјев црвен као и од њега изведен глагол поцрвени и именичка изведеница руменило.

Жута боја

За жуту боју пронашли смо свега двије потврде код Доситеја, једну у

виду придјева жут, а другу у виду од њега изведеног глагола жути (се).

а) Придјев

– Све учини у злато, које саспе у један котао, закопа га у башти близу куће, гди мало који дан пропушташе да не дође надгледати га, попропипати га и његовим жутим лицезренијем ублажити се Б169.

б) Глагол

– имајући всегда на памети да није све што се жути злато, нити све што се сија и блиста – драги камен ЖП14.

Према Д. Станић жута боја у нашем фолклору обухвата шири спектар нијанси. На основу наше грађе то исто се за Доситеја не може рећи. „С обзиром на то да је настанак калка наранџаст, у односу на романизам оранџ, новијег постанка у поређењу са постанком жуте боје, која је доста старија и која се етимолошки везује за варијанту индоевропског корена *ghel, *ghol-, природан је опсег жуте боје која обухвата у фолклору жуту, златну, наранџасту и црвенкасту боју” (Станић, 2013, стр. 75). Премда наранџаста боја није присутна у истраживаним дјелима Доситеја Обрадовића, забиљежено је присуство њене основе у презимену Наранџић: благородни господин Давид Гавриловић Наранџић СЗР9, господин Симеон Зорић Наранџић СЗР9. Назив пак воћа је поморанџа, а Доситеј је ову лексему употребио у дјелу Живот и прикљученија (95).

Остале боје

Међу осталим бојама код Доситеја су потврђене: златна, сребрена, мрка, сиједа и шарена боја.

Придјев *златан* и *сребр(е)н* се одликују двополарном семантичком структуром, јер поред значења ‘направљени од злата, сребра’ значе и ‘боје злата, сребра’. И једно и друго номинацијско значење забиљежили смо код Доситеја те наводимо сљедеће примјере:

– Хрисантос значи златни цвет ЖП72, из своје златне чаше М71, сиракуски краљ, будући лончарев син, но за велике заслуге отечеству учињене, на таково достојанство возвишен, не само није се срамио очина состојанија, но и всегда на трапезу своју, међу златне судове, и земљане заповедао је метати, и то је исто служило на већу славу његове вредности Б99, круне златне на главам носити Б137,

– носи једну сребрну кутију ЖП67, кандила сребрна и чираци, све је то мирска помпа и украшеније Б252, сребрно посуђе Б252.

Траг присуства *мрке* боје можемо препознати у глаголу у чијој се основи налази придјев *мрк*: Омркну на пољу Б77.

У нашем морфолошком приказу видимо да је *с(и)једа* боја потврђена у два случаја – као придјев и као именичка изведеница:

– стидим се и срамим моје седе на образу браде ЖП45,

– у самој добродјетелји состоји се сва цена науке и мудрости, сва честост старинске седине и сва долгота живота Б256.

Доситејеви примјери потврђују већ изречену оцјену о овој боји, да једна од „семантичких компоненти које остварује *бела боја* јесте ‘сед’, али само као посебна карактеристика длаке, која је изгубила свој сјај и пигментацију и као таква је обележје старости” (Станић, 2015, стр. 39).

Шарена боја се јавља у форми придјева, а интересантно је да Доситеј употребљава и глагол *испештрен*, руске провенијенције⁴, са основом истог значења:

– Оче игумане, кажи ми молим те, шта је дуга, и зашто је шарена? СЗР16,

– ти толики, не знаш јошт шта је дуга? Дуга је дуга, није качни обруч, а питаш зашто је шарена ... може ли бити дуга да није шарена? СЗР16,

– Све жене на свету ... премного се старају за своју телесну вњешњу лепоту; отуда су произишли толики различни начини шарених и свакојаких боја и цветова хаљина Б175,

– разни[х] цветова шаре чрезви-чајно блиста[х]у се, као да је сваким видом многоценых брилијанта испеш-трен ЖП68.

⁴ Уп. рус. пестрый – шарен.

Закључци

Језичка палета назива за основне боје у дјелима Доситеја Обрадовића обухвата називе за: *бијелу, црну, зелену, плаву, црвену, жуту* боју док се остале боје могу илустровати мањим бројем примјера. Међутим, међусобни однос употребе назива за ове боје није ни приближно сразмјеран, јер су *б(и)јела* и *црна* боја, по фреквентности, далеко испред осталих, а уз њих се може сврстати и *зелена* боја. Највише лексички нијансираних варијанти имају *црна* и *плава* боја (*црн/ч(е)рн, вран, кара; плаветан, сињ, модар*). Компаратив и суперлатив придјева карактерише бијелу и црну боју (*бели, најбелија, црњи, најцрњије*). Употреба страних лексема у погледу назива за боје није одлика Доситејевих дјела изузев основе словенске провенијенције *ч(е)рн-* и турског *кара*.

С друге стране, код Доситеја су заступљене три од четири врсте ријечи за означавање хроматске лексике, дакле, све осим прилога. Придјеви су наравно најбројнији (*бел, црн/ч(е)рн, зелен, плаветан/сињ/модар, црвен, жут, шарен, сед, златан, сребрн*). У погледу фреквентности слиједи глаголи (*оцрнити, поцрнио, поцрвени, позелене, жути се, омркну, испештрен*) и именице (*белило, вранац, карагрош, зелен, руменило, седине*).

Од Доситејевих дјела која смо истраживали, најбогаије примјерима је дјело *Живот и прикљученија*, што

је и очекивано имајући у виду тематику наведеног дјела. Дакле, систем назива за боје у истраживаном корпусу указује на скривено богатство хроматске лексике у предвуковској епохи, која представља плодан терен за истраживања.

Извори

- Обрадовић, Д. (1818). *Мезимац*. Част втора. Будим.
- Обрадовић, Д. (2009а). *Живот и прикљученија*. Антологија српске књижевности. Београд: Учитељски факултет.
- Обрадовић, Д. (2009б). *Писмо Харалампкију*. Антологија српске књижевности. Београд: Учитељски факултет.
- Обрадовић, Д. (2009в). *Савети здравога разума*. Антологија српске књижевности. Београд: Учитељски факултет.
- Обрадовић, Д. (2011). *Басне*. Антологија српске књижевности. Београд: Учитељски факултет.

Литература

- Андрић, Е. (2013). *О називима боја у српском и мађарском језику*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Ивић, М. (1995). *О зеленом коњу: Нови лингвистички огледи*. Београд: Словограф.

- Kay, P. and Mcdaniel, C. K. (1978). The linguistic significance of the meanings of basic color terms. *Language*, vol. 54, No. 3, Linguistic Society of America, p. 610–646.
- Кример-Габоровић, С. (2011). Семантичка и творбена синтагматика лексема којима се именују боје у енглеском и српском језику: когнитивнолингвистички приступ (докторска дисертација). Нови Сад: Филозофски факултет.
- Лазаревић, Р. Д. (2013). Лексичко-семантичко поље боја у италијанском и српском језику (докторска дисертација у рукопису). Београд: Филолошки факултет.
- Поповић, Љ. (1991). О семантици назива за боје у руском, украјинском и српском фолклору, *Зборник Матице српске за славистику*, књ. 41 (стр. 149–154). Нови Сад: Матица српска.
- Прћић, Љ. (1996). О неким називима боја и њиховим дериватима код Вука и у савременом српском језику, *Научни сатанак слависта у Вукове дане*, 25/2 (стр. 413–418). Београд: Међународни славистички центар.
- Станић, Д. (2015). Систем назива за боје у лирској народној поезији (докторска дисертација у рукопису). Београд: Филолошки факултет.
- Филиповић Ковачевић, С. (2015). Пренесена значења лексичких јединица с појмом плаве боје у енглеском и српском језику (когнитивнолингвистичка анализа), *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, књ. 58, св. 2 (стр. 149–167). Нови Сад: Матица српска.
- Хлебец, Б. (1988). Називи за боје у „Српском рјечнику”, *Научни сатанак слависта у Вукове дане*, књ. 17, св. 1 (стр. 145–152). Београд: Међународни славистички центар.

Biljana Babić

COLOUR DESIGNATION SYSTEM IN THE WORKS OF DOSITEJ OBRADOVIC

Abstract

In many scholarly disciplines colours present a research challenge, and linguistics is no excuse in this regard. The interest in colours has been a long-term one, which is proven by theoretical treatises dating back from ancient times. However, it was not until the second part of the 20th century that serious academic research on the topic appeared. Brent Berlin and Paul Kay's groundbreaking book titled 'Basic Color Terms' (1969) propelled the work in the area, with the linguistic interest in colours blooming in

Serbian-speaking environment in the last decade of the 20th century, being topical today as well. This interest appears in papers dealing with the standard Serbian language, its dialects, as well as papers dealing with diachronic features, the main corpus being the oral tradition and the contents of Vuk Stefanovic Karadzic's

Dictionary. This paper reconstructs the colour designation system in the literary works of Dositej Obradovic, with a special emphasis on the parts of speech used for this purpose, as a tribute to the reconstruction of this system in the pre-Vuk epoch.

Key words: colours, system, lexic, adjective, Dositej.